

รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน**A MODEL OF SHARING AND CREATING GRATITUDE IN THE ISAN BOON JAEK KHAO****พระครูสุธีคัมภีรญาณ^{1*}****Phrakru Sudhikhamphirayana¹**¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹ Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus**บทคัดย่อ**

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษากิจกรรมและความเชื่อในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน (2) ศึกษา รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน (3) วิเคราะห์ค่านิยมเรื่องความกตัญญู ผ่านกิจกรรมงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับงานบุญแจกข้าว ที่มีภูมิลำเนาอยู่ใน 4 จังหวัด คือ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด โดยการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 60 คน

ผลการศึกษา พบว่า กิจกรรมในการทำบุญแจกข้าวนั้นมี 2 กิจกรรมใหญ่ คือ 1) กิจกรรมการเตรียมงาน และ 2) กิจกรรมการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ 1) วันสุกดิบ อีสานเรียกว่า “มือเค้างาน” 2) วันงาน อีสานเรียกว่า “มือโสม” 3) วันบุญ อีสานเรียกว่า “มือแจกข้าว” ส่วนความเชื่อที่เป็นสาเหตุให้ทำบุญแจกข้าวมี 2 ประการ คือ 1) เชื่อตามแบบโบราณดั้งเดิม เพราะกลัวผู้ตายจะไม่มีข้าวกิน 2) เชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรื่องหน้าที่ของลูกที่ต้องทำบุญให้พ่อแม่หลังจากตายไปแล้ว

รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูที่ในงานบุญแจกข้าว มี 5 รูปแบบ คือ 1) การแบ่งปันหน้าที่ 2) การแบ่งปันวัตถุดิบ 3) การแบ่งปันธรรมทาน 4) การแบ่งปันบุญ-กุศล 5) รูปแบบการแบ่งปันเครื่องไทยธรรม ส่วน การแสดงความกตัญญูในงานบุญแจกข้าวในกิจกรรมต่างๆ คือ 1) การทำบุญกุศลต่างๆ แล้วอุทิศผลบุญไปให้ 2) การอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา 3) การทำบุญสดสง 4) ด้วยการทำบุญกฐินอุทิศสร้างถาวรวัตถุที่เป็นสาธารณะประโยชน์

ค่านิยมในงานบุญแจกข้าว สมัยก่อนการทำบุญแจกข้าวจะกระทำหลังจากตายไปแล้วประมาณ 1 ปี แต่ไม่เกิน 3 ปี แต่ปัจจุบันสภาพความเป็นอยู่ในสังคมเปลี่ยนไป จึงนิยมทำบุญแจกข้าวอย่างเร่งด่วน อีสานเรียกว่า “แจกข้าวฮ้อน” คือ ฌาปนกิจศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำอัฐิมาเข้าพิธีทำบุญแจกข้าวในวันต่อมาได้เลย ค่านิยมบางอย่างอาจเสื่อมความนิยมไป มีค่านิยมใหม่บางอย่างเกิดขึ้น เกิดจากการปรับสมดุลให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังรักษาแก่นแท้ในการทำบุญแจกข้าว ที่ยึดมั่นในความกตัญญูต่อบุคคล

คำสำคัญ: บุญแจกข้าว, การแบ่งปัน, ความกตัญญู* E-mail address: pramuan.bur@mcu.ac.th¹

ABSTRACT

The objectives of this research article were (1) to study the beliefs and activities in the Boon Jaek Khao of the Isan people; (2) to study the pattern of sharing and creating gratitude in the Boon Jaek Khao of the Isan people; (3) to analyze the values of gratitude, through the activities of giving merit to Boon Jaek Khao of the Isan people. This research is a qualitative research. The target group for this research was Isan people involved in the rice distribution event. Who domicile in 4 provinces, namely Kalasin, Khon Kaen, Maha Sarakham and Roi Et, by selectively selecting 60 people.

The results of the study revealed that as for the activities in making merit and Boon Jaek Khao, there are 2 main activities which are 1) preparatory activities and 2) operational activities which are divided into 3 periods: 1) Wan Souk Dip, Isan is called “Hand Worker” 2) Work Day in Isan is called “Home Meal” 3) Wan Boon, Isan called “Giving Rice Meal”. There are 2 beliefs that cause merit to distribute rice: 1) Believing in the old-fashioned way, because of fear that the deceased will not have rice to eat, 2) believe according to the Buddhist scriptures, about the duty of children to make merit for their parents after death.

There are 5 forms of sharing in the rice merit making event: 1) sharing of duties 2) sharing material things 3) sharing dharma 4) sharing merit-merit and 5) sharing Thai Dharma utensils As for showing gratitude in the rice merit-giving ceremony in various activities, they are 1) making merits. and then dedicate the merits to them 2) ordained as a monk in Buddhism 3) merit making merits 4) by making merit and dedicating Kathin to build permanent objects for public benefit.

Values in Boon Jaek Khao in the past, rice merit making was done about 1 year after death, but not more than 3 years, but now the living conditions in society have changed. Therefore, it is popular to make merit and distribute rice urgently. The northeast is called “Giving out hot rice” means the funeral has been completed. Bring the ashes to the merit-making ceremony to distribute rice the next day. Some values may deteriorate. Some new values have emerged. Caused by balancing to suit the changing social and economic conditions, but still maintains the essence of making merit, giving away rice that adheres to the filial piety.

Keywords: Boon Jaek Khao (The Rice Giving Event), Sharing, Gratitude

บทนำ

การทำบุญ เรียกเป็นทางการว่า “บุญพิธี” เป็นพิธีทำบุญเนื่องด้วยประเพณีในครอบครัว ชุมชน สถาบัน หรือองค์กรของชาวพุทธ โดยจัดทำขึ้นเนื่องในการปรารภเรื่องหรือเหตุการณ์ตามวาระโอกาสต่างๆ เพื่อต้องการความเป็นสิริมงคล ในงาน “มงคล” ต่างๆ ทั่วไป และรวมไปถึงเรื่องของการตาย อันเป็นการทำบุญที่เรียกว่า “อวมงคล” ด้วย ซึ่งสาเหตุสำคัญในการทำบุญนั้น สืบเนื่องจาก “หลักการ” ที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นหลัก เพื่อให้พุทธสาวกนำไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่ทราบกันในนาม “โอวาทปาติโมกข์” นั่นเอง โดยทรงวางหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ 3 ประการ (ที.ม.(ไทย) 10/90/50., ชุ.ธ.(ไทย) 25/183/90) คือ (1) การไม่ทำความชั่วทุกประการ (สพฺพปาปสฺส อภินฺน) (2) การทำความดีให้ถึงพร้อม (กุสฺสสฺสฺสพฺมปทา) และ (3) การทำจิตใจให้ผ่องใส (สจิตฺตปริโยทปนํ) จึงเป็นเหตุให้ชาวพุทธพยายามทำดีตามหลักการ หรือ โอวาทปาติโมกข์ทั้ง 3 ประการนี้ เรียกว่า “ทำบุญ” ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการทำบุญตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ 3” (ที.ปา.(ไทย) 11/305/269, อง.อภฺรฺก. (ไทย) 23/36/294, (ชุ.อิติ.(ไทย) 25/60/415) คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งต่อมาได้ขยายออกไปอีกเป็น 10 เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ 10”

บุญกิริยาวัตถุ 3 ทั้งประการนี้เอง เป็นแนวทางให้ชาวพุทธจัดพิธีทำบุญ หรือเกิดบุญพิธีขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ จนเป็นต้นเค้าหรือที่มาของ “ศาสนพิธี” ในพระพุทธศาสนา เพราะชาวพุทธเมื่อปรารถนาการทำบุญ ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล หรือ งานอวมงคล ก็จะดำเนินการให้เข้ากับหลักบุญกิริยาวัตถุทั้ง 3 ประการ โดยเริ่มจากการไหว้พระรัตนตรัย สมาทานศีล เจริญภาวนา ด้วยการฟังพระเจริญพระพุทธมนต์หรือสวดพระพุทธมนต์ โดยการตั้งใจให้สงบส่งกระแสจิตไปตามเสียงสวดของพระสงฆ์ และจบลงด้วยการถวายทานชนิดต่าง ๆ ตามแต่วิถีแห่งบุญวิธีนั้น ๆ ด้วยเหตุแห่งการทำบุญต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ ถือเป็นการกระทำความดี จึงก่อเกิดพิธีการทำบุญอันเป็นศาสนพิธีของชาวพุทธตั้งแต่อดีต และปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน ซึ่งอาจสรุปเหลือเพียง 3 ประการ ดังนี้ 1. ทำบุญเอา คือ การทำบุญเพื่อตนเอง โดยเฉพาะ 2. ทำบุญให้ คือ การทำบุญให้ผู้อื่นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และ 3. ทำบุญหา คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว

ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะเรื่องการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายเท่านั้น ซึ่งจะเจาะลงที่ภาคอีสานเป็นสำคัญ การทำบุญเอาเอง และทำบุญให้ผู้อื่นแตกต่างจากการทำบุญอุทิศและทำได้ง่ายกว่า เพราะสามารถยื่นให้หรือมอบให้มือต่อมือได้ คือ ให้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง แต่การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายไม่สามารถจะหยิบยื่นให้หรือมอบให้ด้วยมือตรง ๆ ได้ จึงเรียกว่า “ทำบุญอุทิศให้ หรือคำอีสาน เรียกว่า ทำบุญหา” เมื่อหาผู้ตายไม่เห็น จึงจำเป็นต้องอาศัยสื่อหรือมีคนกลางมาเป็นตัวแทนรับ เป็นการทำบุญส่งตามหลังผู้ตาย ซึ่งก็ไม่สามารถจะทราบได้ว่า ผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้วไปอยู่ ณ สถานที่แห่งใด หรือมีความเป็นอยู่อย่างไร ญาติพี่น้องลูกหลานผู้อยู่เบื้องหลังจึงเกิดอาการทวงหาอาลัย หรือคิดถึงผู้ตาย แต่ไม่สามารถจะติดต่อกับผู้ตายได้ จึงเป็นเพียงการรำลึกถึงความดีของผู้ตาย ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ใน “ติโรกฐตสูตร” (ขุ.ธ.(ไทย) 25/1-12/15-17) ว่า

อทาสิ เม อกาลิ เม   ญาติมิตตา สขา จ เม

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา   ปุพฺเพกตมฺนุสฺสรํ

กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปการะ ที่ญาติผู้ละไปแล้วเคยทำไว้ในกาลก่อนว่า

ผู้มันได้ให้สิ่งนี้แก่เราได้ทำสิ่งนี้แก่เราได้เป็นญาติมิตรและสหายของเรา

ก็ควรให้ทักษิณาทานอุทิศให้แกญาติผู้ละไปแล้ว (ขุ.ธ.(ไทย) 25/9/16)

ดังนั้น การทำบุญหา หรือทำบุญอุทิศให้ผู้ตายนั้น จึงจำต้องอาศัยคุณธรรมภายในชนิดหนึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน นั่นก็คือ ผู้ทำจะต้องมีความ “กตัญญู” คือรู้คุณ และ “กตเวที” คือต้องการประกาศความดีนั้นให้ปรากฏชัดเจน จึงจักสามารถกระทำบุญชนิดนี้ได้ ซึ่งในพระพุทธศาสนาสอนว่า ในโลกนี้มีคนที่ทำได้ยากอยู่ 2 ประเภท (อง.ทุก.(ไทย) 20/120/115) คือ

1. บุพการี ได้แก่ คนที่ทำความดีต่อคนอื่นก่อน ทั้ง ๆ ที่เขาคณนั้น (คนที่ตนทำความดีต่อนั้น) ไม่เคยทำคุณอะไรให้แก่ตนมาก่อนก็ตาม

2. กตัญญูกตเวที ได้แก่ คนที่ได้รับอุปการะคุณจากคนอื่นแล้ว ทำความดีเพื่อเป็นการตอบแทนคุณของผู้ให้ด้วยความสำนึก

คำว่า “กตัญญู” จึงมีความหมายที่ละเอียดลึกซึ้ง มิใช่เพียงแค่รู้บุญคุณตามที่ได้ยินได้ฟังมา หรือรู้จากการศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น แต่ต้องเป็นการรู้ที่เกิดจากจิตสำนึกหรือความรู้สึกของตนจริง ๆ ความกตัญญูมีลักษณะ 3 ประการ (พระมหาอุดม อุตมเมธี, 2548) คือ 1) รู้ว่าบุคคลนั้นมีบุญคุณแก่ตนอย่างไร ก็จดจำไว้ได้ และมีความสำนึกยอมรับในบุญคุณนั้นอยู่ในใจตลอดไป 2) รู้ว่าบุคคลผู้มีความดีนั้นมีความต้องการอะไร และ 3) รู้ว่าตนควรปฏิบัติต่อบุคคลผู้มีความดีนั้นอย่างไรจึงจะเหมาะสม

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีว่า เป็นบุคคลหาได้ยากในโลกคู่กับบุพการี คือบุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ลูกที่ได้รับการดูแลจากพ่อแม่มาแล้ว ย่อมมีหน้าที่หลักที่จะตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่ 5 ประการ (ที.ปา.(ไทย) 11/267/212) คือ 1) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ 2) ช่วยทำกิจการงานให้เด่นดี 3) รักษาศักดิ์ศรีสกุลวงศ์ 4) ดำรงตนเป็นทายาท และ 5) ฉลาดทำบุญอุทิศให้

ข้อที่ควรพิจารณาเป็นพิเศษในหน้าที่ของลูกที่จะพึงปฏิบัติต่อพ่อแม่ก็คือ ข้อที่ 5 คือ “ฉลาดทำบุญอุทิศให้” สารของข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาระหน้าที่ของลูกที่พึงทำต่อพ่อแม่ นั้น ไม่ได้สิ้นสุดลงแต่เพียงในชาตินี้เท่านั้น หากแต่ยังยืดยาวออกไปในมิติอื่น คือโลกหน้าอีกด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า หน้าที่ของลูกที่มีต่อพ่อแม่ นั้น กินความยาวไกลออกไปถึงช่วงชีวิตหลังความตายของพ่อแม่อีกด้วย ความข้อนี้แสดงให้เห็นว่า พ่อแม่นั้นเป็นผู้มีบุญคุณอย่างใหญ่หลวงเพียงใดจึงเป็นที่มาของการทำบุญ หรือทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อ-แม่ ปู่-ย่า ตา-ยาย ญาติพี่น้อง ผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว เพราะรำลึกนึกถึงคุณงามความดีของท่านเหล่านั้นนั่นเอง

คติความเชื่อของอีสานในยุคก่อนพระพุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลเกี่ยวกับการให้สิ่งของแก่ผู้ตาย จะมีการนำของใช้ฝังในหลุมศพ เช่น หม้อข้าว หรือสิ่งมีค่าต่างๆ เพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ในปรโลก ชาวอีสานมีความเชื่อว่า ดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีแต่ความอดอยาก ทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้อีกทั้งความเป็นห่วงผู้ตาย และความคิดถึงผู้ตาย จึงทำให้มีการจัดงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้เสียชีวิตไปแล้ว และเรียกงานบุญนี้ว่า “บุญแจกข้าว” ถือเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวพุทธอีสาน ที่จัดทำขึ้นทุกครอบครัว ตามโอกาสเวลาที่มีการตายของญาติพี่น้องเกิดขึ้น ด้วยหวังเพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตายนั้นได้รับส่วนบุญส่วนกุศล แล้วจะได้ไปเกิดในชาติอื่นภพอื่นที่ดีงามต่อไป

คำว่า “บุญแจกข้าว” ซึ่งเป็นคำอีสาน แจก ก็คือแจกจ่ายหรือแบ่งปัน ซึ่งก็คือการทำบุญด้วยการให้ทานนั่นเอง ส่วน ข้าว ก็หมายถึงข้าวปลาอาหาร ซึ่งหมายรวมถึงสิ่งของที่นำมาทำบุญด้วย การทำบุญแจกข้าวเกิดจากสาเหตุสำคัญ คือปรารถนาถึงญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป ต้องการจะทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ด้วยหวังว่าผู้ตายจะมีโอกาสได้รับส่วนบุญนี้ด้วย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา กรณีเรื่อง “เปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร” (พระพุทธโฆสาจารย์, 2551)

นอกจากนี้ชาวอีสานยังเชื่อว่า ผู้ที่ตายไปแล้วก็ต้องอาศัยลูกหลานญาติพี่น้อง ผู้ที่อยู่เบื้องหลังทำบุญไปให้ จะต้องอาศัยผลบุญจากญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้เท่านั้น จึงจักพ้นจากความอดอยากทุกข์ยากทรมาน เมื่อญาติพี่น้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พ่อ-แม่ ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ก็จะถูกดูหมิ่นดูแคลนว่า เป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักรับบุญคุณพ่อแม่ ไม่รักใคร่ห่วงใยญาติพี่น้อง เป็นคนเห็นแก่ตัวไม่รู้จักเสียสละ ใคร ๆ ก็ไม่ยกคบหา ชาวพุทธอีสานถือเรื่องความ “กตัญญู-กตเวที” ต่อพ่อแม่-ปู่ย่า-ตายาย ญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณเป็นเรื่องสำคัญ จึงนิยมทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

จากความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ จึงกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธอีสาน เพราะไม่เพียงเป็นการอุทิศผลบุญไปยังผู้ล่วงลับอย่างเดียวนั้น หากแต่ยังเป็นช่วงเวลาของการคืนกลับมารวมตัวกันของเครือญาติทั้งหลาย และนั่นก็รวมถึงการรวมพลังของชาวบ้านที่ยังคงพิสูจน์ได้ว่า มิตรภาพยังมีอยู่อย่างไม่เหือดแห้งเพราะมีการเสียสละแบ่งปันครั้งยิ่งใหญ่เป็นการแสดงพลังแห่งความกตัญญูกตเวทียุติที่ชัดเจนที่สุด ถึงแม้คนตายจะอยู่คนละภพภูมิ แต่ภพภูมิอาจต่างกัน ความกตัญญูไฉยได้ นี่คือจุดมุ่งหมายในการทำบุญแจกข้าว ซึ่งกำลังจะถูกค่านิยมยุคใหม่เข้าเปลี่ยนแปลงไปจากจุดหมายดั้งเดิม

ดังนั้น ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาเรื่อง “ความกตัญญู” ที่ปรากฏในงาน “บุญแจกข้าว” ซึ่งเป็นกุศโลบายที่บรรพบุรุษชาวอีสานใช้สั่งสอนให้บรรดาลูกหลานญาติพี่น้องมีจิตใจเสียสละแบ่งปันแจกทานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเพื่อสั่งสมบุญให้กับตนเอง โดยปรารถนาเอาบุญการีบุคคลผู้เป็นที่รักและเคารพนับถือ เป็นสื่อให้นานเข้าสู่การบำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนาได้อย่างงดงาม สมควรส่งเสริมให้ประเพณีการทำบุญแจกข้าวได้สืบทอดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากิจกรรมและความเชื่อในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน
2. เพื่อศึกษารูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน
3. เพื่อวิเคราะห์ค่านิยมเรื่องความกตัญญูผ่านกิจกรรมงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับงานบุญแจกข้าวซึ่งเน้นชาวอีสานที่มีภูมิลำเนาอยู่ใน 4 จังหวัดประกอบด้วยจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ดได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 60 คน จำแนกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1.1 กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 12 รูป ได้แก่ พระสังฆาธิการที่ร่วมงานบุญแจกข้าว 4 รูป พระแสดงธรรมในงานบุญแจกข้าว 4 รูป พระภิกษุที่บวชในงานบุญแจกข้าว 4 รูป

1.2 กลุ่มชาวบ้าน อายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 20 คน ได้แก่ ผู้สูงอายุ 5 คน มรรคนายกในงาน 5 คน ผู้จัดการ (เจ้าภาพ) 5 คน ชาวบ้านทั่วไป 5 คน

1.3 กลุ่มพนักงานรัฐส่วนท้องถิ่นและข้าราชการ อายุ 30-50 ปี จำนวน 12 คน ได้แก่ กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน 4 คน สมาชิกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 4 คน ข้าราชการทั่วไป 4 คน

1.4 กลุ่มเยาวชน อายุ 15-25 ปี จำนวน 10 คน ได้แก่ เยาวชนชาย 5 คน เยาวชนหญิง 5 คน

1.5 ผู้ประกอบการสังฆภัณฑ์ จำนวน 6 คน ได้แก่ จำหน่ายตั้งแต่ 1-5 ปี 3 ร้าน จำหน่ายตั้งแต่ 6 ปีขึ้นไป 3 ร้าน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยถือว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการวิจัย คำถามวิจัยหรือสัมภาษณ์ หากสร้างถูกต้องตามหลักวิธีการวิจัยย่อมทำให้งานวิจัยมีความถูกต้องแม่นยำและเชื่อถือได้งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือวิจัยดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง
  2. สมุดจดบันทึกการลงภาคสนาม
  3. กล้องถ่ายภาพนิ่ง
  4. เครื่องบันทึกเสียงการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- การสร้างเครื่องมือวิจัย (แบบสัมภาษณ์)

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาวิจัยจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วร่างแบบสัมภาษณ์

2. นำแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างไปปรึกษาที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
3. ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ
4. นำไปสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตามที่กำหนดไว้

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองตามการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ประกอบไปด้วย วิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ และพรรณนา

3.1 ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาลงกรณ 2500 พิมพ์ พ.ศ. 2535 และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ พ.ศ. 2539 คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มลีนีปัญหา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.2 ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาข้อมูลจากตำราทางวิชาการ หนังสือ เอกสาร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ และสิ่งตีพิมพ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลที่สืบค้นจากเว็บไซต์ต่างๆ ทางสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

4.2 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

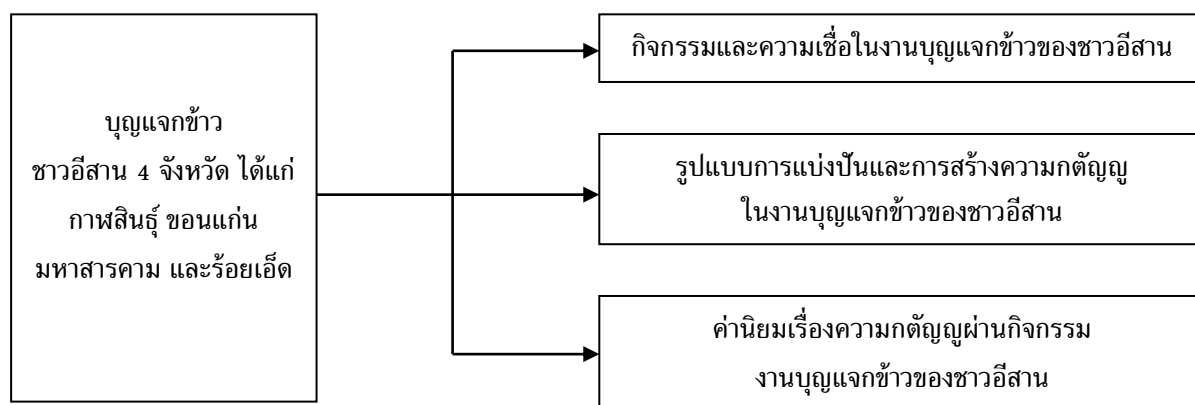
4.3 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์รายบุคคล

การวิเคราะห์ข้อมูลไม่ว่าจะเป็นตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นการใช้การตีความ (interpretations) แล้วนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา เพื่ออธิบายแนวคิดเกี่ยวกับบุญแจกข้าวของชาวอีสาน ส่วนข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้มาโดยวิธีเจาะจง (Purposive sampling) ทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีการเชิงพรรณนา สรุปผลการวิจัยและแนะนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้นำมาสร้างเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัยและเสนอเป็นแผนภูมิประกอบ ต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. กิจกรรมและความเชื่อในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

บุญแจกข้าว หมายถึง การทำบุญอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งนิยมทำเมื่อมีความพร้อมหลังจากการเสียชีวิตของญาติพี่น้อง ความเชื่อในการทำบุญแจกข้าวของชาวนั้น มีความเชื่อคล้ายกัน คือเชื่อว่าผู้ตายไปแล้วก็ยังต้อง “กินข้าวกินน้ำ” เหมือนกับคนที่ยังไม่ได้ตาย แต่ไม่สามารถปลูกข้าวกินเองได้ ต้องอาศัยลูกหลานญาติพี่น้องผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญแจกข้าวแล้วกรวดน้ำอุทิศไปให้เท่านั้น จึงจักพ้นจากความอดอยากทุกข์ยากทรมาน แล้วไปเกิดในภพภูมิที่ดีต่อไป

จากปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธอีสานส่วนใหญ่แล้ว กิจกรรมในการทำบุญแจกข้าวนั้นมี 2 กิจกรรมใหญ่ คือ (1) กิจกรรมการเตรียมงาน ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 7 ท. ได้แก่ 1) เตรียมทุน คือทุนทรัพย์ในการใช้จ่ายต่างๆ ตลอดงาน 2) เตรียมที่ คือสถานที่ที่จะจัดงาน 3) เตรียมทีม คือบุคคลที่จะช่วยในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ 4)

เตรียมธรรม คือเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ 5) เตรียมทาน คือวัตถุดิบของต่าง ๆ ที่จะนำมาแจกทาน 6) เตรียมธาตุ คือสถานที่ที่จะนำอัฐิผู้ตายไปบรรจุไว้ และ 7) เตรียมธง คือแผ่นผ้าขาวที่นำมาเป็นธงปักไว้เป็นสัญลักษณ์เมื่อบรรจุอัฐิแล้ว (2) กิจกรรมการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 ช่วง คือ 1) วันสุกดิบ อีสานเรียกว่า “มือเค้างาน” เป็นวันเตรียมความพร้อมในการจัดเตรียมอุปกรณ์การทำบุญแจกข้าวทุกอย่าง 2) วันงาน อีสานเรียกว่า “มือโสม” เป็นวันที่ทุกคนจะมาร่วมทำบุญต่าง ๆ กับเจ้าภาพ และ เจ้าภาพก็จะเลี้ยงแขกในวันนี้ พิธีสงฆ์ต่าง ๆ คือ แสดงพระธรรมเทศนา เจริญพระพุทธมนต์ กลางคืนมีมหรสพสมโภชงาน 3) วันบุญ อีสานเรียกว่า “มือแจกข้าว” เป็นวันตักบาตรถวายภัตตาหารเช้า ถวายจตุปัจจัยเครื่องไทยธรรมต่าง ๆ แล้วกรวดน้ำอุทิศบุญ นำอัฐิผู้ตายไปบรรจุและปักธงผ้าขาวเป็นสัญลักษณ์ว่า งานบุญแจกข้าวเสร็จสิ้นแล้ว

ส่วนความเชื่อที่เป็นสาเหตุให้ทำบุญแจกข้าวมี 2 ประการ คือ (1) เชื่อตามแบบโบราณดั้งเดิม ที่กระทำกันสืบมาเพราะกลัวผู้ตายจะไม่มีข้าวกินจึงต้องแต่ง “ภาวนา” คือสำหรับอาหารให้ผู้ตายไว้ใน งานด้วย กลัวผู้ตายจะไม่มีที่อยู่อาศัยจึงต้องสร้างหอดอกผึ้ง หรือปราสาทผึ้งอุทิศให้ด้วย และกลัวว่า ผู้ตายจะไม่ได้ไปเกิดใหม่หากยังไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้ (2) เชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เรื่องหน้าที่ของลูกที่ต้องทำบุญให้พ่อแม่หลังจากตายไปแล้ว ที่ปรากฏใน “สังคาลสูตร” เชื่อตามเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้อัตถิ์พระญาติที่ตายไปเกิดเป็นเปรตของพระเจ้าพิมพิสาร และเชื่อ ตามหลักการทำ “ทักษิณทาน” ที่ปรากฏใน “ติโรกฐสูตร” ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสาร

2. รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

การแบ่งปันในงานบุญแจกข้าว เป็นการเสียสละทรัพย์สินเงินทองสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการทำให้ทานครั้งใหญ่ในครอบครัว มีรูปแบบการแบ่งปัน 5 อย่าง คือ (1) รูปแบบการ แบ่งปันหน้าที่ ทั้งหน้าที่เจ้าภาพและแขกผู้มาช่วยงาน แบ่งเป็นฝ่ายหญิงฝ่ายชายชัดเจน เพื่อดำเนินการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการทำบุญตามขั้นตอนต่าง ๆ (2) รูปแบบการแบ่งปันวัตถุดิบ ทั้ง ส่วนที่ถวายพระสงฆ์และส่วนที่แจกจ่ายแบ่งปันแก่บรรดาผู้ที่มาร่วมงาน (3) รูปแบบการแบ่งปันธรรม ทาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ที่จะมาเจริญพระพุทธมนต์ แสดงพระธรรมเทศนา มาติกา-บังสุกุล กล่าวสัมนมทนิยกลาและอนุโมทนา (4) รูปแบบการแบ่งปันบุญ-กุศล คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลแก่ผู้ที่ เสียชีวิตด้วยหลัก “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการอุทิศบุญแก่ผู้อื่น และแบ่งปันบุญกุศลแก่ผู้ยังมี ชีวิตอยู่ด้วยหลัก “ปัตตานโมทนามัย” บุญสำเร็จด้วยการร่วมอนุโมทนาบุญ หรือร่วมทำบุญกับผู้อื่น และ (5) รูปแบบการแบ่งปันเครื่องไทยธรรม ที่เป็น “ปาฏิปุคลิกทาน” คือให้เฉพาะบุคคล และที่เป็น “สังฆทาน” คือให้ในส่วนรวม ที่เป็นสาธารณประโยชน์ในวัดและชุมชนนั้น ๆ เช่น การสร้างศาสนวัตถุในวัด การซื้อวัสดุครุภัณฑ์ ตลอดจนอุปกรณ์ในการทำครัวสำหรับคนในชุมชนยืมไปใช้ในงานต่าง ๆ

ส่วนการแสดงความกตัญญูในงานบุญแจกข้าว เป็นจุดประสงค์ในการทำบุญครั้งนี้ ซึ่งมีการแสดงความกตัญญูในกิจกรรมต่าง ๆ คือ (1) ด้วยการทำบุญกุศลต่าง ๆ มีให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น แล้วอุทิศผลบุญไปให้ผีบรรพบุรุษ (2) ตอบแทนคุณด้วยการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา (3) การทำบุญสดทรงพระสงฆ์แล้วอุทิศบุญไปให้ (4) ด้วยการทำบุญกฐินอุทิศสร้างถาวรวัตถุที่เป็นสาธารณประโยชน์ นอกจากการแสดงความกตัญญูด้วยกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังส่งผลให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่ญาติพี่น้องและในชุมชนนั้น ๆ โดยเฉพาะเพื่อนบ้านต่างออกมารวมตัวกัน ช่วยงานอย่างเต็มกำลัง ทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นมั่นคงต่อไป เพราะในขณะพิธีการต่าง ๆ กำลังดำเนินไปอยู่นั้น มีธรรมะในหลากหลายรูปแบบเกิดขึ้น เพื่อกระตุ้นเตือนให้คณะเจ้าภาพญาติพี่น้องสำนึกในกตัญญูตถเวทิตา และประชาชนที่มาร่วมงานได้ตระหนักในบุญกุศล มีการเจริญเมตตาภาวนาดำรงตนอยู่ในหลักธรรมต่าง ๆ อีกทั้ง สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างผู้ไม่ประมาท และผลของการทำบุญแจกข้าวยังเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ส่วนรวมในด้านต่าง ๆ มีการอุทิศบุญพระพุทธศาสนา ทั้งด้านตัวพระสงฆ์เองก็ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากญาติโยม การก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในการประนุญพิธีต่าง ๆ ก็ประสบความสำเร็จ ตลอดถึงสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ทำให้กลุ่มศิลปินแขนงต่าง ๆ ได้มีโอกาสแสดงศิลปอีสานให้ปรากฏใน

ชุมชน เป็นการถ่ายทอดและสืบทอดมรดกวัฒนธรรมอีสานได้อย่างดีซึ่งในพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานที่ศึกษาจะมีรูปแบบการแสดงความกตัญญูทวดที่มีหลักคล้าย ๆ กัน

3. วิเคราะห์ค่านิยมเรื่องความกตัญญูผ่านกิจกรรมงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

การวิเคราะห์ค่านิยมเรื่องความกตัญญูผ่านกิจกรรมงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน พบว่า ค่านิยมในงานบุญแจกข้าวมีทั้งที่ยังคงเดิมและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย สมัยก่อนการทำบุญแจกข้าวจะกระทำหลังจากตายไปแล้วประมาณ 1 ปี แต่ไม่เกิน 3 ปี เหตุที่ต้องใช้เวลาประมาณ 1-3 ปีนั้น เพราะบุญแจกข้าวเป็นงานที่ต้องใช้เงินและคนมาช่วยมากพอสมควร เป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าภาพได้มีเวลาสะสมข้าวของเงินทอง เพราะในอดีตสภาพเศรษฐกิจอีสานยังไม่ดีพอ แต่ปัจจุบันสภาพความเป็นอยู่ในสังคมเปลี่ยนไป จึงนิยมทำบุญแจกข้าวอย่างเร่งด่วน อีสานเรียกว่า “แจกข้าวฮ้อน” คือมาปนกิจศพ เสร็จเรียบร้อยแล้วนำอัฐิมาเข้าพิธีทำบุญแจกข้าวในวันต่อมาได้เลย และเวลาในการทำบุญแจกข้าว จากแต่ก่อนทำ 2 คืน 3 วัน ลดเหลือเพียง 1 คืน 2 วัน บางงานลดเหลือให้แล้วเสร็จพิธีกรรมทุกอย่างภายในวันเดียว ค่านิยมบางอย่างอาจเสื่อมความนิยมไป มีค่านิยมใหม่บางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งเกิดจากการปรับสมดุลให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ ในการทำบุญแจกข้าว นั่นคือยึดมั่นในความ “กตัญญูทวด” ทุกงาน

ส่วนการแสดงความกตัญญูผ่านกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ยังคงมีให้เห็นทุกงาน แต่บางงานอาจสลับปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์หรือรอบเวลาในการจัดงาน สิ่งสำคัญยิ่งที่เกี่ยวกับผู้ตายที่ต้องปรากฏในงานบุญแจกข้าวที่ขาดไม่ได้ก็คือ “อัฐิผู้ตาย” และ “รูปถ่าย” เพื่อนำเข้าสู่กรรมวิธีแจกข้าวอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงผู้ตายในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ในขณะที่ประกอบพิธีจึงต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อปลูกฝังคุณธรรมความกตัญญูทวด ให้บรรดาลูกหลานญาติ พี่น้อง ได้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญบุญผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ต้องมีการสร้างหอปราสาทผึ้ง เพื่ออุทิศเป็นที่อยู่อาศัยให้แก่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มินัยให้ผู้ตายได้อยู่บนสวรรค์ที่พริ้วมานั่นเอง ต้องมีการเตรียมสารับอาหารให้ผู้ตาย อีสานเรียกว่า “ภาวนะ” แสดงความห่วงใยกลัวผู้ตายจะอดอยาก จึงต้องแต่งสารับอาหารวางไว้ใกล้อัฐิหรือรูปถ่ายผู้ตาย ต้องมีการกราบขมาลาโทษ เพื่อแสดงความเคารพ บูชาต่อผู้ตาย และหากมีการกระทำผิดก็ขมาโทษให้เป็นอโหสิกรรม ไม่มีโทษมีภัยต่อกันทั้งผู้อยู่และผู้ไป ส่วนการสงฆ์ด้วยน้ำอบน้ำหอม เพื่อหวังให้ผู้ตายอยู่เย็นเป็นสุขในสุคติโลกสวรรค์ไม่มีความทุกข์ร้อนใด ๆ ประจุ น้ำอบน้ำหอมที่ใครประพรมแล้วเกิดความสดชื่นเย็นใจ

การฟังเทศน์ในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่เจ้าภาพพึงพอใจ หรือผู้ตายสั่งไว้ให้จัดให้ในเวลาทำบุญแจกข้าว ก็เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และสติปัญญาในการแสดงกตัญญูทวด เพราะเนื้อหาสาระในพระธรรมเทศนาจากพระสงฆ์นั้นเน้นเรื่องความกตัญญูเป็นหลัก เป็นการแจกธรรมทานแก่ประชาชนที่มาร่วมงาน โดยปรารภเหตุอ้างคุณงามความดีของผู้ตายมาเป็นสื่อ เพื่อให้ทุกคนได้เกิดความรู้สึกในกตัญญูทวด และมิจิตเมตตาปรารภนาดีต่อผู้ตาย จนสามารถทำทักษิณทาน บำเพ็ญกุศลในส่วนต่าง ๆ มีการถวายจตุปัจจัยไทยทานอาหารบิณฑบาต ปราสาทผึ้ง สิ่งของกองบุญ และเครื่องไทยธรรมทุกอย่าง แล้วรวดน้ำอุทิศบุญไปให้ผู้ตาย หวังจักให้ผู้ตายได้เสวยสุขในทิพย์สถาน จากนั้นนำอัฐิของผู้ตายไปบรรจุไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงผู้ตายตลอดไป การแสดงความกตัญญูในขั้นตอนสุดท้ายของงานบุญแจกข้าว คือการปักธงผ้าขาวอุทิศให้ผู้ตายไปเกิดในภพภูมิที่ดี ไม่มีความห่วงใยใด ๆ ทั้งสิ้น ประจุตั้งลมพัดไปในอากาศไม่ติดขัดสิ่งใดเลย

ดังนั้น งานทำบุญแจกข้าวชาวอีสาน จึงเป็นวิถีนุญในการเสียสละแบ่งปันทั้งภายนอก คือ วัตถุสิ่งของต่าง ๆ และภายในคือความตระหนี่ถี่เหนียวออกให้ทาน โดยการปรารภคุณงามความดีของผู้ตาย ซึ่งเป็นบุพการีชนที่เคยทำคุณแก่ตนมาก่อน เพื่อสนองตอบบุญคุณนั้น จึงได้แสดงความกตัญญูทวดผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีการวางรูปแบบไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดบุญกุศลหนุนนำส่งดวงจิต วิญญาณของบุพการีชนไปสู่สุคติ ส่งผลให้ลูกหลานญาติพี่น้องทุกคนมีความสุข อิ่มเอมเปรมใจ ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ด้วยการถ่ายทอดและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม

อีสานได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ได้รับประโยชน์สุขในงานบุญแจกข้าวโดยทั่วหน้า และเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้แสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

อภิปรายผล

การศึกษาความเชื่อและกิจกรรมในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน พบว่า การทำบุญแจกข้าวของชาวอีสาน ก็คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่าด้วย “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแบ่งบุญ หรืออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น มีการกระทำทั้งแบบปกติธรรมดาตามฐานะทางครอบครัว และแบบยิ่งใหญ่ คือจัดเต็มทุกรายการ ตามความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในท้องถิ่นอีสาน และที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนา เรื่องการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักทศ 6 เรื่องปรตพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร และตามพระพุทธดำรัสที่ปรากฏใน “ติโรกฐสูตร” ในงานมีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งก่อนงาน ขณะดำเนินงาน และหลังจากเสร็จงาน โดยเฉพาะช่วงก่อนงาน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของญาติพี่น้องทุกฝ่าย รวมถึงเพื่อนบ้านที่สนิทสนมใกล้ชิด ต่างร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลืองานด้านต่าง ๆ จนแล้วเสร็จ นับเป็นรูปแบบงานบุญที่เชื่อมความสัมพันธ์ สمانฉันท์มิตรภาพให้กระชับแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยมีผู้ตายเป็นสื่อกลางดึงคนเข้าหาธรรม คือความ “กตัญญูกตเวที” และอาศัยความสมัครสมานสามัคคีปรองดองของเครือญาติเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับ พระอริยานุวัตร (เขมจารี) (2530) ได้กล่าวถึงประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานไว้ในหนังสือ “คติความเชื่อของชาวอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้าน” ว่า การทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือเป็นการทำอุทิศแจกส่วนบุญให้เข้าถึงดวงวิญญาณของญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว และยังได้กล่าวถึงมูลเหตุของการทำบุญแจกข้าวไว้ว่า เพื่อแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณ บิดา มารดา หรือญาติพี่น้อง ส่วนพิธีกรรมนั้นจะมีการทำบุญเลี้ยงพระ มีมหรสพฉลอง มีการสร้างหอดอกผึ้ง (ปราสาทผึ้ง) ถวายพระและนิยมนำไปไว้ใต้ต้นโพธิ์ และยังสอดคล้องกับ แปลก สนธิรักษ์ (2544) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการทำบุญให้กับผู้ตายไว้ในหนังสือ “สืบสานตำนานงานบุญอีสาน” ว่า การทำบุญให้กับผู้ตายตามคำบอกเล่าว่า มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้วเสด็จไปเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในวันแรกไม่ได้อุทิศส่วนกุศลให้ใคร ๆ พระประยูรญาติที่วายชนม์ไปแล้วเกิดเป็นเปรต เมื่อไม่ได้รับส่วนบุญก็พากันมาแสดงอาการร้องทุกข์ ในวันที่สองพระเจ้าพิมพิสารถวายทานอีก แล้วทรงอุทิศผลทานให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว พวกเปรตเหล่านั้นก็มาปรากฏให้พระเจ้าพิมพิสารเห็น เพื่อแสดงตนว่าได้รับส่วนบุญนั้นพ้นจากความทุกข์ทรมานแล้ว เรื่องเป็นมาดังนี้จึงถือเป็นประเพณีทำบุญอุทิศให้กับผู้ตายจนบัดนี้ และยังสอดคล้องกับ พระมหานិพนธ์ มหามมรมฤชิต (2552) กล่าวว่า การทำบุญแจกข้าวจึงเกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญ คือ ปรารถนาถึงญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป ด้วยการทำบุญแจกข้าวแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้ โดยหวังว่าผู้ตายจะมีโอกาสได้รับส่วนบุญและเป็นโอกาสให้ญาติผู้ยังอยู่ได้บำเพ็ญบุญ-กุศลด้วยตนเอง ถือเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย โดยมีความสำคัญ 5 ประการ ดังนี้ คือ 1) บอกความเป็นญาติ 2) ประกาศความกตัญญูเชิดชูผู้มีพระคุณ 3) อุดหนุนพระพุทธศาสนา 4) นำพาให้ประสบบุญ 5) อุทิศคุณความดีให้ผู้ตาย

การศึกษารูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูกตเวทีในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสานนั้น พบว่า เป็นรูปแบบการเสียสละสิ่งของหรือทรัพย์ของตนให้แก่ผู้อื่นเพื่อขจัดความตระหนี่ถี่เหนียว และความเห็นแก่ตัวออกจากตนเอง อีกทั้งเสียสละแรงกาย-ใจ ห่มเทใส่กันอย่างเต็มที่โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ตามแต่ความสามารถของตนในแต่ละด้าน เพื่อบูชาบุญคุณของบุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแบ่งปัน “บุญ” ตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่าด้วย “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแบ่งส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น และการแบ่งปัน “ใจ” ร่วมอนุโมทนาบุญกับผู้อื่นตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่า “ปัตตานุโมทนามัย” บุญสำเร็จด้วยการร่วมอนุโมทนาความดีกับผู้อื่น รวมไปถึงการชวนช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ เท่าที่สามารถจักทำได้ ตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่า “โยยาวัจฉมัย” บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งปรากฏในงานบุญแจกข้าวทุกงาน ซึ่งมีรูปแบบการแบ่งปันที่ปรากฏชัดเจนทุกงาน 4 ประการ คือ (1) การแบ่งปันหน้าที่ในการดำเนินงาน (2) การแบ่งปันวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในงาน ในลักษณะการทำบุญให้ทาน (3) การแบ่งปันบุญกุศลทั้งแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่และอุทิศแก่ผู้ละจากโลกนี้ไปแล้ว และ (4) การแบ่งปันเครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์

ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนการสร้างความกตัญญูทวาท์ในงานบุญแจกข้าวนั้น ได้นำเสนอผ่านขบวนการบวชอุทิศและเทศน์แห่ฉันทธรรม เพราะมีการแนะนำพร่ำสอนเรื่องความกตัญญูอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน และเป็นประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับ พระสิริมงคลจารย์ (2546) กล่าวว่า งานบุญแจกข้าวของชาวอีสานทุกงาน จึงปรากฏว่าคณะเจ้าภาพผู้จัดงานจะพยายามเสาะแสวงหาวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มาใส่ไว้ในกองบุญ เพื่อให้มีทุกอย่างครบตามพระพุทธานุญาตกล่าว และยังมีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่เจ้าภาพและผู้มาร่วมงานบุญต่างก็สรรหามาร่วมในงานบุญแจกข้าว ในหนังสือ “มังคลัตถทีปนี” ได้จำแนกทานวัตถุหรือสิ่งของที่ควรให้เป็นทาน 10 ประเภท ได้แก่ 1) ภัตตาหารคาว-หวาน 2) น้ำดื่ม รวมทั้งเครื่องดื่มอื่น ๆ ที่สมควรแก่สมณะ เรียกว่า “น้ำปานะ” 3) ผ้าเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้าไตรจีวร 4) ยานพาหนะ รวมทั้งร่มและรองเท้า 5) มาลัยและดอกไม้ รวมทั้งเครื่องบูชาชนิดต่าง ๆ 6) รูปเขียนสำหรับบูชาพระรัตนตรัย 7) เครื่องสุขภัณฑ์สำหรับชำระร่างกายให้สะอาด 8) เครื่องนอน หมอน มุ้ง อันควรแก่สมณะ 9) ภูมิ เสนาสนะ และเครื่องใช้อื่น ๆ เช่น โต๊ะ เหยิง ตู้ เก้าอี้ เป็นต้น และ 10) อุปกรณ์ไฟฟ้าที่ให้แสงสว่างชนิดต่าง ๆ วัตถุทั้ง 10 ประเภทนี้ เรียกว่า “กัปปิยภัณฑ์” คือ สิ่งของที่ควรถวายเป็นทานแก่พระสงฆ์-สามเณร เพื่อใช้สอย ตามสมควรแก่กำลังศรัทธาของเจ้าภาพผู้ให้ (ทายก) และผู้รับ (ปฎิคาหก) จึงต้องปฏิบัติตามพระพุทธานุญาตสั่งว่า “วิเจยยทาน” แปลว่า “เลือกเสียก่อนแล้วจึงให้ทาน” จึงจะนับว่า “ดีมาก” ในการทำบุญให้ทานตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมจัดปัจจัยไทยธรรมเหล่านี้ให้พร้อมก่อนงาน

การวิเคราะห์ค่านิยมเรื่องความกตัญญูผ่านกิจกรรมงานบุญแจกข้าวของชาวอีสาน พบว่า การปลูกฝังค่านิยมเรื่องความกตัญญูทวาท์ ผ่านกิจกรรมในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสานทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอนในการดำเนินงานในพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนเน้นลงที่ความกตัญญูทวาท์ต่อบุคคลทั้งสิ้น ถึงแม้จะมีค่านิยมใหม่ๆ เกิดขึ้นก็เพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง และเศรษฐกิจรายได้ของครอบครัวนั้น ๆ เป็นตัวกำหนด ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม (2565) กล่าวว่า บุญแจกข้าว (ทำบุญอุทิศส่วนกุศล) ภาษาถิ่น เรียก “ทำบุญหา” หรือ “บุญแจกข้าว” เป็นประเพณีของคนอีสานที่ต้องการแสดงออกถึงความรักเคารพ พ่อแม่ที่เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณได้สงบสุข ได้รับส่วนบุญที่ลูกหลาน “ทำบุญหา” หรือ เรียกว่า งานแจกข้าว(อุทิศส่วนกุศล) การทำบุญแจกข้าวชาวอีสานถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะถือว่าทุกคนเมื่อถึงแก่กรรมแล้วจะต้องได้กินข้าวแจก หากบุคคลใดเมื่อจากไปแล้วไม่มีใครแจกข้าวให้ เข้าใจกันว่าบุคคลนั้นจะต้องได้รับความอดอยากและไม่ไปผุดไปเกิด วิญญาณจะควนเวียนคอยหาข้าวแจกอยู่ตนเอง ตระกูลใดเมื่อญาติสนิทถึงแก่กรรมไม่ทำบุญแจกข้าวให้มักจะเป็นที่ดูหมิ่นของคนอื่น ถูกชาวบ้านนินทาในทางไม่ดี หาวาเป็นผู้ไม่รู้จักบุญคุณ เป็นคนเห็นแก่ตัวไม่รู้จักเสียสละเพื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การดำเนินการทำบุญแจกข้าว เมื่อกำหนดงานบุญแล้ว มีการบอกญาติพี่น้องทุกคนและผู้รักใคร่นับถือในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือแม้จะไปอยู่คนละหัวเมืองก็บอกให้ทราบ เพื่อจะได้มาร่วมทำบุญโดยพร้อมเพรียงกัน มีการปลูกปะรำไว้สำหรับญาติพี่น้องได้พักอาศัยในขณะมาร่วมทำบุญด้วย พอถึงวันกำหนดวันงานตอนเช้าจะมีการเลี้ยงญาติพี่น้องที่ได้รับเชิญอันหมั่นสำราญตอนกลางวัน มีการจัดตกแต่งเครื่องไทยทาน ซึ่งเรียกว่า ห่ออัฐฐะ คงหมายถึงการจัดอัฐฐิบริขารนั่นเอง มีการถวายอาหารเพลพระภิกษุและเลี้ยงอาหารกลางวันญาติพี่น้องอีกด้วย บางงานมีการบวชนาค ตอนเย็นมีการฟังพระสวดมนต์ตอนกลางคืน มีมหรสพสมโภชตลอดคืน ตอนเช้าถวายอาหารบิณฑบาตและเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ โดยมีมนต์มาที่บ้านของเจ้าภาพ มีพิธีถวายผ้าบังสุกุลเสร็จแล้วฟังเทศน์ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย และเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานอีกครั้งหนึ่งเป็นเสร็จพิธี ประเพณีไทยอีสานที่เรียกกันว่า แจกข้าว คงหมายถึงนอกจากถวายภัตตาหารและแจกทานแด่พระภิกษุสงฆ์ ยังมีการเลี้ยงอาหารทำนองแจกทานแก่ผู้ไปร่วมงานโดยทั่วถึงกันเป็นพิเศษคือการทำบุญมากกว่าครั้งใด ๆ นั้นเอง นอกจากบุญแจกข้าวดังกล่าวญาติพี่น้องจะทำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอีกเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบางโอกาสก็ทำได้แล้วแต่ศรัทธา จะเห็นได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในงานทำบุญแจกข้าวเป็นกิจกรรมที่มีส่วนสนับสนุนบำรุงส่งเสริมให้พระพุทธศาสนา ทั้งทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ และหากว่าการทำบุญแจกข้าวได้กระทำอย่างถูกต้องตามหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะเป็นบ่อเกิดของบุญอย่างมหาศาล เพราะทั้งผู้ให้และผู้รับ ทั้งผู้ยังมีชีวิตอยู่และผู้ที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ต่างได้ปลดปล่อยภาระหนี้บุญคุณต่อกัน

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน ได้องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านความเชื่อ ชาวอีสานเชื่อว่า วิญญาณของผู้เสียชีวิตไปแล้วหากไม่ทำบุญแจกข้าวอุทิศไปให้ จะประสบความอดอยาก ทุกข์ทรมาน และไม่ไปผุดไปเกิด ซึ่งสอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา เรื่องการทำบุญอุทิศให้เปรตที่เคยเป็นอดีตพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร และสอดคล้องกับการกระทำหน้าที่ของบุตรธิดาที่พึงแสดงตอบแก่บิดามารดาตามหลักธรรมเรื่อง ทิต 6 ข้อที่ว่าด้วยการทำบุญอุทิศให้บิดามารดาหลังจากท่านตายไปแล้ว จึงปรากฏลักษณะการทำบุญแจกข้าว 3 ลักษณะ คือ (1) ทำบุญแจกข้าวร้อน คือการทำบุญอุทิศหลังจากการเผาศพแล้วไม่เกิน 7 วัน เป็นการทำบุญแจกข้าวอย่างเร่งด่วน เพราะลูกหลานญาติพี่น้องยังอยู่พร้อมหน้า ถือเป็นความสะดวกในยุคปัจจุบัน (2) ทำบุญแจกข้าวปกติ คือการทำบุญอุทิศหลังจากการเผาศพไปแล้วประมาณ 1 ปี แต่ไม่เกิน 3 ปี ซึ่งสมัยก่อนมักจะกระทำในลักษณะนี้ (3) ทำบุญแจกข้าวร่วมกับบุญอื่น คือการทำบุญอุทิศร่วมกับบุญอื่น เช่น บุญจุนอุทิศ บุญบวชอุทิศ เป็นต้น

2. ด้านรูปแบบการแบ่งปันในงานบุญแจกข้าว ได้องค์ความรู้โดยรวม 3 รูปแบบ คือ (1) การแบ่งปันหน้าที่ในส่วนของผู้เจ้าภาพและส่วนของผู้มาช่วยงาน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้แล้วเสร็จ (2) การแบ่งปันวัตถุทานต่าง ๆ ทั้งส่วนที่เป็นคฤหัสถ์ผู้มาร่วมงานและในส่วนของผู้สงฆ์ซึ่งทั้งที่เป็นส่วนตัวแต่ละรูปและเป็นส่วนรวม (สังฆทาน) สนับสนุนทุนในการก่อสร้างถาวรวัตถุอนุสรณ์ เพื่อใช้ในสาธารณประโยชน์ต่อไป (3) แบ่งปันธรรมทาน คือการให้ธรรมะในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการแสดงธรรมจากพระสงฆ์ การแจกหนังสือธรรมะจากผู้เจ้าภาพ การให้โอกาสผู้มาร่วมงานได้บำเพ็ญบุญกุศลประเภทต่าง ๆ แล้วอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย รวมไปถึงการให้โอกาสศิลปินอีสานแขนงต่าง ๆ ได้แสดงศิลปวัฒนธรรมประเพณีอีสานในงานบุญนี้ด้วย

3. ด้านการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยภาพรวม 5 กิจกรรม คือ (1) การสงฆ์น้ำขอมาอัฐิเพื่อแสดงความเคารพต่อบุพการี (2) การสร้างหอปราสาทผึ้งและแต่งภาวน เป็นการแสดงความห่วงใยในความเป็นอยู่ของบุพการี หวังให้มีวิมานหรือปราสาทเป็นที่สถิต และหวังให้มีข้าวปลาอาหารกินในปรโลก (3) การฟังเทศน์ เพื่อปลุกฝังให้ตระหนักในคุณค่าความกตัญญูต่อบุพการี และได้ทราบที่มาของการทำบุญอุทิศตามคติทางพระพุทธศาสนา (4) การถวายทานกรวดน้ำอุทิศ เป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล เพื่อประกาศความกตัญญูต่อบุพการีตามหลักการทางพระพุทธศาสนา (5) การบรรจุอัฐิ เป็นการเก็บรักษาอัฐิของบุพการีไว้ที่อันเหมาะสมในการสักการบูชาตลอดไป

4. ด้านคุณค่าทางจริยธรรม ในงานบุญแจกข้าว มีแนวปฏิบัติทางจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชัดเจน ทางกายภาพมีวิธีการทำบุญต่าง ๆ คือการให้ทาน สมาทานศีล ทางจิตภาพมีกระบวนการพัฒนาจิตด้วยเจริญเมตตาภาวนา ยึดมั่นในความกตัญญูต่อบุพการี และอุทิศบุญกุศลให้แก่ผู้ตาย ทางด้านปัญญาได้ความฉลาดรอบรู้ และเข้าใจวิธีการทำความดีเพิ่มขึ้น อีกทั้งได้เจริญคุณธรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นจากธรรมทาน ถือเป็นการพัฒนาสุขภาพกายใจ รวมถึงการพัฒนาปัญญาของแต่ละบุคคลให้เจริญงอกงามด้วยบุญกุศลต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามต่อไป

5. ด้านค่านิยมในการทำบุญแจกข้าว ได้แก่ 1) ค่านิยมที่ควรยกเลิก ในงานบุญแจกข้าวมักจะมีสิ่งผิดหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับหลายอย่าง เช่น การเลี้ยงสุรา การฆ่าสัตว์ทำอาหารเลี้ยงคนที่มาร่วมงาน และมีการแสดงโชว์ต่าง ๆ ซึ่งล่อแหลมต่อการละเมิดศีลธรรม อีกทั้งมีการใช้จ่ายเงินในการดำเนินงานเกินความจำเป็นการทำบุญแบบเอาหน้า ทำบุญแบบการเมือง คือมีการหาเสียงในงานบุญ และการทำบุญแบบหวังผลกำไร ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนต้องหนักและทำความเข้าใจให้ถูกต้อง เพื่อไม่ให้เยาวชนได้สืบทอดแบบอย่างที่ไม่พึงประสงค์ 2) ค่านิยมที่ควรสืบทอด คือการตระหนักถึงคุณค่าความกตัญญูต่อบุพการี เพราะเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงามของไทย และเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่ขยายสู่สาธารณชน ครอบครัวจึงเป็นสถาบันแรกที่สำคัญที่สุดในการปลูกฝังความกตัญญูต่อบุพการี งานบุญแจกข้าวจึงเป็นเวทีในการแสดงออกถึงคุณธรรมนี้โดยตรง แต่ต้องเข้าใจในหลักการและกระบวนการกระทำบุญนี้ให้ถูกต้องชัดเจน เพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่อนุชนรุ่นหลัง

จักได้ดำเนินตามได้อย่างถูกต้อง และ 3) ค่านิยมที่ควรประยุกต์ ค่านิยมใหม่ที่กำลังแพร่หลายในงานบุญแจกข้าว คือ งานบุญแจกข้าวที่จัดให้แล้วเสร็จหลังจากการฌาปนกิจศพไม่เกิน 3 วัน กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เพราะลูกหลานยุคใหม่ย้ายไปทำงานอยู่ต่างถิ่นทำให้ห่างเหินจากวัฒนธรรมดั้งเดิม อีกทั้งพระสงฆ์บางรูปก็มาจากต่างถิ่นไม่เข้าใจวัฒนธรรมอีสานดั้งเดิม จึงนำวัฒนธรรมอื่นมาปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ข้าวเครื่องใช้ที่นำมาเป็นกองบุญส่วนใหญ่เป็นของสำเร็จรูปจากบ้านค้าส่งสมัยใหม่ ปราศจากแบบดั้งเดิมก็ประยุกต์จากชั้นวางของ หรือนำข้าว 2-4 ตัวมาจัดเรียงทำเป็นโครงปราสาท เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอย เพราะคนรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมบุญแจกข้าวแบบโบราณไว้ได้นั้นมีน้อย พระสงฆ์ก็ต้องอนุโลมตามคนรุ่นใหม่ งานบุญแจกข้าวแบบรวบรัดสั้นตามกาลเวลาจึงเป็นที่นิยมในยุคปัจจุบัน

สรุปผลการวิจัย

การทำบุญแจกข้าวของชาวอีสาน ก็คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่าด้วย “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแบ่งบุญ หรืออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น มีการกระทำทั้งแบบปกติธรรมดาตามฐานะทางครอบครัวและแบบยิ่งใหญ่ คือจัดเต็มทุกรายการ ตามความเชื่อที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในท้องถิ่นอีสาน และที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธศาสนา เรื่องการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักทศ 6 เรื่องเปรตพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร และตามพระพุทธดำรัสที่ปรากฏใน “ติโรกฐสูตร” ในงานมีกิจกรรมต่างๆ ทั้งก่อนงาน ขณะดำเนินงาน และหลังจากเสร็จงาน โดยเฉพาะช่วงก่อนงาน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของญาติพี่น้องทุกฝ่าย รวมถึงเพื่อนบ้านที่สนิทสนมใกล้ชิด ต่างร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลืองานด้านต่างๆ จนแล้วเสร็จ นับเป็นรูปแบบงานบุญที่เชื่อมความสัมพันธ์ สมานฉันท์มิตรภาพให้กระชับแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยมีผู้ตายเป็นสื่อกลางดึงดูดคนเข้าหาธรรม คือความ “กตัญญูกตเวที” และอาศัยความสมัครสมานสามัคคีปรองดองของเครือญาติเป็นสำคัญ

รูปแบบการแบ่งปันและสร้างความกตัญญูกตเวทีในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสานนั้น เป็นรูปแบบการเสียสละสิ่งของหรือทรัพย์ของตนให้แก่ผู้อื่นเพื่อขจัดความตระหนี่ถี่เหนียว และความเห็นแก่ตัวออกจากตนเอง อีกทั้งเสียสละแรงกาย-ใจ พุเมทไสงานอย่างเต็มที่โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ตามแต่ความสามารถของตนในแต่ละด้าน เพื่อบูชาบุญคุณของบุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแบ่งปัน “บุญ” ตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่าด้วย “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแบ่งส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น และการแบ่งปัน “ใจ” ร่วมอนุโมทนาบุญกับผู้อื่น ตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่า “ปัตตานโมทนามัย” บุญสำเร็จด้วยการร่วมอนุโมทนาความดีกับผู้อื่น รวมไปถึงการชวนช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ เท่าที่สามารถทำได้ ตามหลักบุญกิริยาวัตถุข้อที่ว่า “ไวยาวัจมัย” บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งปรากฏในงานบุญแจกข้าวทุกงาน ซึ่งมีรูปแบบการแบ่งปันที่ปรากฏชัดเจนทุกงาน 4 ประการ คือ (1) การแบ่งปันหน้าที่ในการดำเนินงาน (2) การแบ่งปันวัตถุสิ่งของต่างๆ ในงาน ในลักษณะการทำบุญให้ทาน (3) การแบ่งปันบุญกุศลทั้งแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่และอุทิศแก่ผู้ละจากโลกนี้ไปแล้ว และ (4) การแบ่งปันเครื่องไทยธรรมถวายพระสงฆ์ ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนการสร้าง ความกตัญญูกตเวทีในงานบุญแจกข้าว นั้น ได้นำเสนอผ่านขบวนการบวชอุทิศและเทศน์แหล่ในทานธรรม เพราะมีการแนะนำพร้าสอนเรื่องความกตัญญูอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน และเป็นประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น

การปลูกฝังค่านิยมเรื่องความกตัญญูกตเวที ผ่านกิจกรรมในงานบุญแจกข้าวของชาวอีสานทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนในการดำเนินงานในพิธีกรรมต่างๆ ล้วนเน้นลงที่ความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีทั้งสิ้น ถึงแม้จะมีค่านิยมใหม่ๆ เกิดขึ้นก็เพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง และเศรษฐกิจรายได้ของครอบครัวนั้นๆ เป็นตัวกำหนด

ดังนั้น กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในงานทำบุญแจกข้าว จึงเกิดจากความเชื่อที่เป็นเหตุให้ต้องทำบุญ ได้แก่ (1) แบบดั้งเดิม เพราะกลัวผู้ตายจะไม่มีอาหารกิน (2) ตามคติพุทธที่ว่า เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาต้องทำบุญอุทิศให้บุพการีชนผู้ล่วงลับไปแล้ว กิจกรรมที่จัดมีการเตรียมงาน ดำเนินงาน ส่วนการแบ่งปันบุญแจกข้าวมี 5 รูปแบบ คือ 1) การแบ่งปันหน้าที่ 2) การแบ่งปันวัตถุทาน 3) การแบ่งปันธรรมทาน 4) การแบ่งปันบุญ-กุศล 5) รูปแบบการแบ่งปันเครื่องไทยทานให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ส่วนค่านิยมสมัยก่อนจะทำบุญแจกข้าวหลังตายไปแล้ว 1-3 ปี ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ผู้คนต้องทำงาน เลี้ยงดูบุญแจกข้าวแบบเร่งรีบ หลังฌาปนกิจคนแล้ว ทำพร้อมตักบาตร งานทำบุญแจกข้าวมีส่วนสนับสนุนบำรุงส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางด้านวัตถุและด้าน

จิตใจ และหาว่าการทำบุญแจกข้าวได้กระทำอย่างถูกต้องตามหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ อันเป็นบ่อเกิดของบุญอย่างมหาศาล เพราะทั้งผู้ให้และผู้รับ ทั้งผู้ยังมีชีวิตอยู่และผู้ที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ต่างได้ปลดปล่อยภาระหนี้บุญคุณต่อกัน ต่างทำหน้าที่เป็นเพื่อนบุญให้แก่กันและกัน และต่างก็ช่วยเหลือกันและกัน ให้ก้าวไปสู่เส้นทางสายธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

1.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น พระสงฆ์ และผู้นำครอบครัว ควรเผยแพร่หลักการทำบุญแจกข้าวที่เน้นความกตัญญูกตเวทีแก่นุชนให้ถูกต้องตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3

1.2 สถานศึกษา วัด ควรนำผลการวิจัยไปปลูกฝังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่ชุมชนที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานตอนบน กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ไท กลุ่มไทญ้อ กลุ่มไทโย้ย กลุ่มไทกะเลิง กลุ่มไทโซ่ เป็นต้น

2.2 ศึกษาบุญแจกข้าวของชาวอีสานตอนล่าง ที่มีวัฒนธรรมแบบเขมร เช่น ชาวกูย ชาวย้าย และชาวเขมร เป็นต้น

2.3 ศึกษาเปรียบเทียบงานบุญแจกข้าวชาวอีสานที่มีวัฒนธรรมล้านช้าง กับงานบุญแสน โขนตา ของชาวไทยที่มีวัฒนธรรมเขมร

2.4 ศึกษาความแตกต่างทางวัฒนธรรมการทำบุญอุทิศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

2.5 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมการวางบิณฑชะของชาวจีนกับการทำบุญอุทิศ ของชาวไทย

เอกสารอ้างอิง

แปลก สนธิรักษ์. (2544). สืบสานตำนานงานบุญประเพณีอีสาน. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.

พระพุทธโฆสาจารย์. (2551). พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหานรินทร์ มหาธมฺมรฤชโต. (2552). บุญแจกข้าว ใน สารธรรม : ทำบุญได้บุญ. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนาวิทยา.

พระมหาอุดม อุตมเมธี. (2548). กตัญญูกตเวทีตา การรู้จักตอบแทนคุณ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: ระฆังทอง.

พระสิริมงคลจารย์. (2546). มงคลดัตถิณี (ชุดโย โภาโค). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอริยานุวัตร (เขมจารี). (2530). คติความเชื่อของชาวอีสาน ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณ 2500. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. (2565). บุญแจกข้าว. สืบค้น 8 สิงหาคม 2565. จาก

[http://www.thaiculture.go.th/script/test.php?pageID=201&table_d=superstition&s_type=.](http://www.thaiculture.go.th/script/test.php?pageID=201&table_d=superstition&s_type=)

